

„3-и труды“

12 января с. г. Управлением Уголовного Розыска Белоруссии был командирован в качестве понятого при выгрузке медикаментов и госпитальных принадлежностей, полученных на имя некоего АРА, агент Уголовного Розыска тов. А.

По окончании работ, завскладом дал присутствовавшему при выгрузке неизвестному железнодорожнику кусок мыла. Это не ускользнуло от внимания агента А. Такая наблюдательность пришлось не по вкусу завскладом, который стал искать ее своим помощником на иностранном языке, продолжая в то же время некоем поглядывать на агента.

После составления акта, агент ее брался уходить, но тот же завскладом вручал агенту такой же кусок мыла, не объяснив причинам такой неспроста.

Этот кусок мыла был представлен агентом начальнику Уголовного Розыска при рапорте, где цель по-

зитор и руководитель разведывательных служб.

Для бес Фиса идет Миссия Гордица с участием леди Такари Мравинной.

ИЗВЕЩЕНИЕ

— 31 января в 7 ч. веч. вошло собрание членов союза в Доме Работников Промышленного Коммунистического (Орбис-ва).

— Сегодня в 3 ч. вечера состоялось общее собрание всех безработных, одиночек, и ит. д.

— Уч.-распр. отдел ЦК РКК за все товарищам с изданием 2-й выкладки и учета деловой отделе по мере вычета, по одному экземпляру 2 звонки, ваяти, справочники, журналы, газеты и проч., а товарищи вытупают их с вытати и составили.

— Гуррайком представил учетный отдел Гуррайкии и вил соих деловых дел и в других организаций следующие: К. И., Митлюк Ф. Е., П. В., Колесков К. В., Ковалев С. И., Боневский Ф. Иванов И. Ф., Заминин И. А., Берен П. А., Яков Н. П., Смирнов Н. Т., Шевченко Н. Т., Яковлев Г. Е. Ф., Трофимов А. Г. А. Г.

Сведения членов коллегии исследования коллегии. А до неходить еженедельно по час. утра.

Ком'ачейка Наркомпроса с членов союза Раборос, по на газеты через ком'ачейку шипееи только на местные аг их по почте на дом, все же на местные и центральные ком'ачейки должны и делово в „Доме просвещения (тичоская 19), (быв. „Аквар

На бирже труда.

29 января на бирже труда началась первичная регистрация безработных. Ввиду двухмесячного перерыва на бирже труда образовался

— 5-е
объявляет, что
в помещении У

17

ЧЫСТКА АРА: ДЗЕ ЖЫВЕ КАРЛ МАРКС

Кароткія падзякі. — Джэнтэльмэны кажуць «Ага!» — Праверка на лялянасьць. — Бляндынка Роза Люксэмбург. — Дробныя паскудзтвы. — Мыла для НКВД. — Чакаюць даносаў. — Ніхто ня звольнены, але...

Люты для АРА ў Менску пачаўся з прыемнасьцяў. Напачатку месяца Чарлз Ўілабі й Ралф Герц атрымлівалі віншаваньні. Беларускі Чырвоны Крыж наладзіў вечарыну з нагоды адкрыцця мэдычнай клінікі ўнівэрсытэту, і кіраўнік акругі й галоўны лекар былі ганаро-

вымі гасьцямі. Ўілабі паведамляў у штаб-кватэру:

Выступаў было шмат, але кароткіх, і насуперак агульнапрынятай у Беларусі звычцы кожны прамоўца заяўляў, што без дапамогі АРА большыня дзіцячых дамоў і шпіталёў у Беларусі была б змушаная пазбавіцца сваіх выхаванцаў і пацыентаў і зачыніць дзьверы. Прысутныя камісары й высокапастаўленыя ўрадавыя чыноўнікі, а таксама выбітныя настаўнікі, лекары й навукоўцы выказвалі гэтыя пачуцьці ў прамовах.

У лютым менская кантора скончыла прыём картак-заявак на вопратку, але працы не паменшала. Працягваліся паездкі ў дзіцячыя дамы й шпіталі, разгрузка вагонаў і выдача пасылак, кожныя два тыдні трэба было пісаць справаздачы ў штаб-кватэру. Пасья таго як Менск пакінулі Джордж Шрэмэл і Сэдрык Сьміт і замены ім не прыслалі, частку абавязкаў, якія звычайна выконвалі амэрыканцы, давялося даручыць мясцовым супрацоўнікам. Ўілабі на няў на працу машыністку, якая валодала ангельскай мовай. Лекары Герц і Вілі праводзілі час у паездках па велізарнай тэрыторыі мэдычнай акругі, рыхтуючы грузы для Магілёва, Смаленску, Віцебску й Гомелю. Інспэктарская група на чале з Кацярынай Румянцавай у дадатак да дзіцячых дамоў і кухняў грамадзкага харчаваньня ў Менску стала правяраць выкарыстаньне амэрыканскай дапамогі ў Барысаве, Бабруй-

ску, Слуцку, Ігумене, а таксама ў шпіталёх і амбуляторыях.

Таксама напачатку лютага Ўілабі атрымаў доўгі, на тры старонкі, ліст ад кіраўніка АРА Ўільяма Гаскела й кіраўніка аддзелу інспэкцыяў Болдўіна, які пачынаўся не зусім афіцыйна:

Мы хацелі б з удзячнасьцю пацьвердзіць, што атрымалі вашу паўмесячную справаздачу. Гэтыя справаздачы мы вітаем задаволеным «Ага!», якое магло б зьяцець з вуснаў джэнтэльмэна, які нядзельнай раніцай уладкоўваецца ў камфартабельны фатэль у халаце й хатніх пантофлях і вітае сваю нядзельную газету. Мы чакаем, што будзе цікава й забаўна, і мы не расчараваныя. Вы напэўна заслугоўваеце прызнаньня за працу, якую ўкладаеце ў падрыхтоўку матэрыялу, і мы запэўніваем, што прызнаньне будзе такім, як належыць. Выдатны матэрыял.

Гаскел і Болдўін абяцалі дапамагчы зь некаторымі заяўкамі, а таксама прасілі прысылаць у Маскоўскую штаб-кватэру справаздачы мясцовых інспэктараў, якія, на іх думку, давалі вельмі добрую карціну мясцовых умоваў. У лісьце ішла гаворка пра вопыт Самары, дзе АРА дапамагла аднавіць даўно зачыненую лазню — вялікая рэч для завашыўленага насельніцтва. Ўілабі прасілі падумаць, што можна зрабіць дадаткова, каб пакінуць па сабе добрую памяць ў акрузе:

Сяброўскае абмеркаванне зь мясцовым упаўнаважаным за шклянкай гарэлкі ў доме амэрыканскага пэрсаналу можа адкрыць самыя розныя магчымасьці дзеля гэтага.

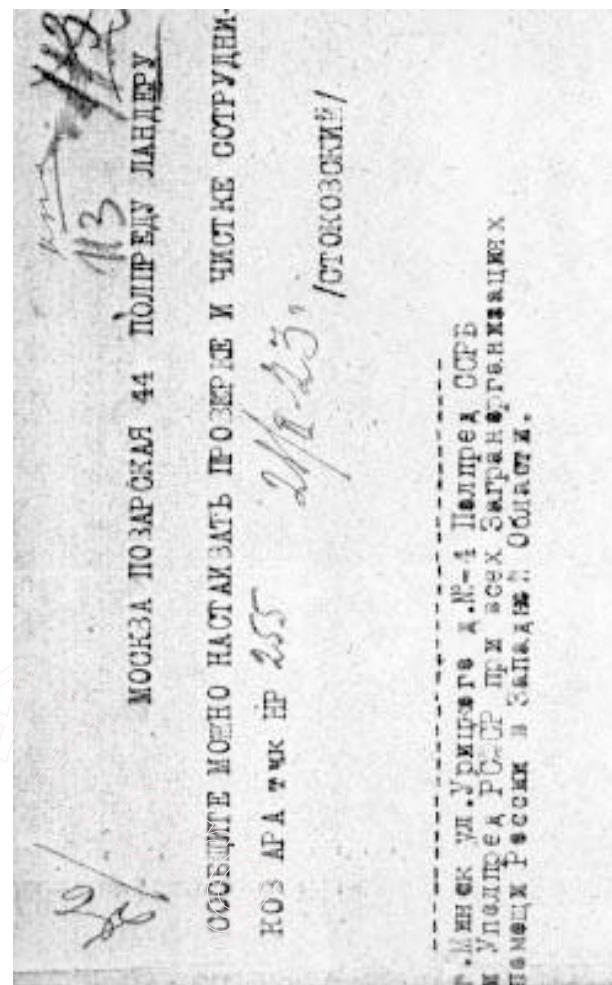
Ідэя чысьціні была блізкая Стакоўскаму, але зусім ня так, як маглі меркаваць амэрыканцы. 21 лютага 1923 зь Менску ў Маскву на імя ўпаўнаважанага савецкага ўраду Ландэра была адпраўленая афіцыйная тэлеграма ўпаўнаважанага ўраду ССРБ:

Паведаміце, ці можна настойваць на праверцы й чыстцы супрацоўнікаў АРА.

Праверка на палітычную ляяльнасьць і чыстка апарату савецкіх устаноў праводзілася камуністычнымі ўладамі, якія вялі няспынную клясавую барацьбу з рэшткамі эксплуатацыйнага клясавога стану, маёмасны стан, вывучалася біяграфія — што рабіў да 1917 году, пасля лютаўскай рэвалюцыі, падчас і пасля кастрычніцкага перавароту⁶⁹, падчас грамадзянскай вайны. Апроч анкетаў, на спецыяльным іспыце правяраліся палітычныя веды супрацоўнікаў.

Праз тыдзень у Менск прыйшоў адказ з Масквы ад савецкага ўпаўнаважанага Карла Ландэра:

⁶⁹ Пераваротам, адрозна ад зьмены ўлады ў лютым 1917, у тагачасных афіцыйных дакумэнтах называўся захоп улады бальшавікамі.

Копія тэлеграмы Стакоўскага ў Маскву. Адказу давадзецца чакаць тыдзень

Не прэчу. Старайцеся ўнікнуць інцыдэнтаў.

У Менскай акрузе АРА працавала блізу ста чалавек: рабочыя й грузчыкі ў складах, шафёры, бугальтары, машыністкі, вартаўнікі, лекары, інспэктары, адміністрацыйны персанал. Усе яны былі беспартыйныя. АРА не прызнавала савецкіх прафсаюзаў, і таму прафсаюзная праца ў калектыве таксама не вялася. Аднак калі амэрыканцы спадзяваліся, што дыктатура пралетарыяту сканчаецца за ўваходам на тэрыторыю АРА, дык спадзевы былі марныя.

На наступны дзень пасля тэлеграмы Ландэра, 28 лютага, Стакоўскі напісаў Ўілабі:

У сувязі з агульнымі правіламі, якія тычацца правэркі й чысткі супрацоўнікаў установаў — уключна з замежнымі арганізацыямі, — хачу вам паведаміць пра стварэньне камісіі пад маім кіраўніцтвам для правэркі вашых супрацоўнікаў. Камісія пачне сваю працу ў найбліжэйшай будучыні.

Чысткі праходзілі ва ўсіх установах і наркаматах. У Наркамаце фінансаў Беларусі 53 супрацоўнікі са 105 правалілі экзамэн і былі звольненыя. Амэрыканцам, якія спрабавалі ўцяміць, што такое чыстка, расказалі, як гучала першае пытаньне. Уражаны Ўілабі прывёў дыялёг у сваім лісьце ў Маскоўскую штаб-кватэру:

— Дзе Карл Маркс?

На менскім тэлеграфі зьявіліся новыя блянкі — зь сярпом і молатам

- Ён памёр.
- Вы памыляецеся. Карл Маркс не памёр: ён жыве ў сэрцы кожнага сапраўднага камуніста.

«Вычышчаным» супрацоўнікам было забаронена займаць адказныя пасады й працаваць у органах улады. Кіраўнік акругі мог ужо пераканацца, што ў пытанні ідэалёгіі слова й справа ўлады не разыходзіліся. Яшчэ напачатку лютага Ўілабі пісаў у Маскву пра антырэлігійную кампанію ў Менску:

Захапіўшы Біскупскі дом пад музей, камсамольцы цяпер рыхтуюць захоп самай гістарычна значнай рэлігійнай установы Менску — вялікай сынагогі, каб адкрыць там рабочы клуб⁷⁰. Пасьля гэтага яны пагражаюць захапіць усе сынагогі гораду.

Празь месяц ён ужо паведамляў вынікі: у памяшканні сынагогі адкрыты клуб, пачынаецца новая кампанія супраць касцёлаў.

Кожны вечар пасьля закрыцця канторы менскія супрацоўнікі АРА сталі заставацца на заняткі палітграматы.

У гэты ж час у друку зьявіўся крытычны артыкул старшыні прафсаюзу савецкіх служачых. Прафсаюз праводзіў дабрачынны кірмаш і зьвярнуўся да Ўілабі з просьбай даць некалькі

⁷⁰ Галоўная (харальная) сынагога пазней была аддадзена габрэйскай савецкай драматычнай групе. Цяпер — Дзяржаўны расейскі драматычны тэатар.

пасылак на аўкцыён. Кіраўнік акругі патлумачыў, што гэта немагчыма — кожная пасылка аплачаная ў Амэрыцы й мае канкрэтнага адрасата. Адмова была расцэненая як помста за страйк, які адбыўся ў лістападзе.

Мясцовы пэрсанал нэрваваўся. Ўілабі, аднак, яшчэ глядзеў на ўсю справу хутчэй як на недарэчнасьць, чым на сапраўдную пагрозу. Ён пісаў у Маскву:

Супрацоўнікі АРА, якія ня здолеюць адразу згадаць імя Леніна, дзе жыве цяпер Карл Маркс, афіцыйную дэфініцыю камунізму, і тыя, хто ня ўстане каротка пераказаць канстытуцыю, даволі моцна хвалююцца. Кажуць, што ўсе яны неўзабаве будуць адказваць камісіі экзамэнатараў і сьведчыць свае палітычныя перакананні й веданьне камуністычных справаў.

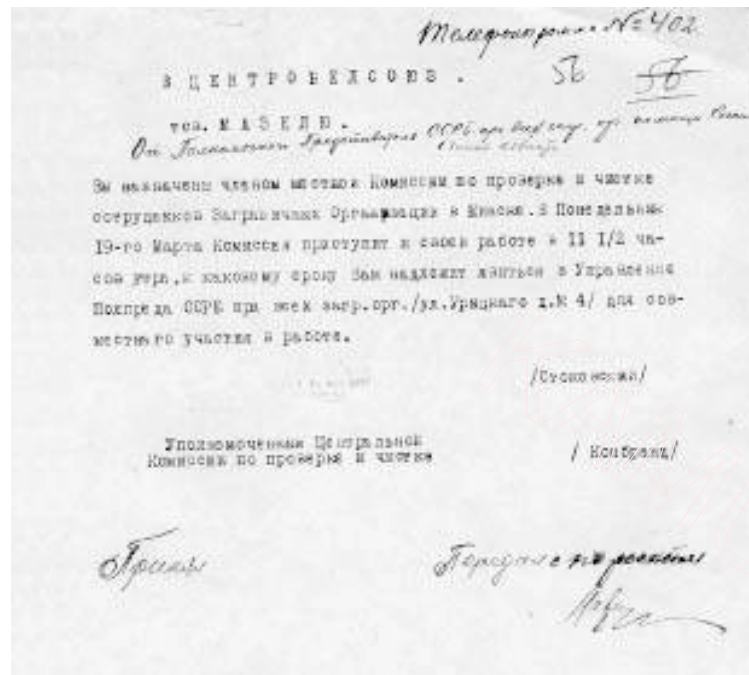
Кіраўнік акругі не хаваў сарказму:

Мы ня лічым, што ўлады маюць права звольніць нашага супрацоўніка, калі ён ня ведае, была Роза Люксембург натуральнай ці фарбаванай бляндынкай.

Ўілабі пытаўся, ці правільная яго пазыцыя й прасіў парадаў.

Але падзеі пачалі разгортвацца хутчэй, чым ён атрымаў адказ. 7 сакавіка «Звезда» надрукавала абвестку:

Камісія, арганізаваная для правэркі пэрсаналу

Любімы занятак савецкай улады – правяраць і чысьціць. У тым ліку й саміх чысьцільчыкаў

заможных арганізацыяў дапамогі ў Расеі, просіць усіх грамадзянаў, якія што-кольвек ведаюць пра злоўжываньні пэрсаналу АРА, Джойнту й місіі Нансэна падчас іхнае працы, рабаваньне, хабар і неляляльнасьць да Савецкай улады, паведаміць пра гэта Камісіі.

Заявы ў пісьмовай форме ці вусна прымаюцца старшынём Камісіі т. Стакоўскім у канторы Наркамату аховы здароўя на пляцы Волі ад 12.00 да 15.00 і з 10.00 да 11.00 у Белэваку.

Камісія гарантуе поўную таемнасьць асобам, якія прынясуць заяву. Ананімныя скаргі разглядацца ня будуць.

Абвестка была як гром зь яснага неба. Напярэдадні Ўілабі сустракаўся са Стакоўскім і прасіў паспрыяць у атрыманьні візы для жонкі. Ўілабі меўся сустрэць яе ў Варшаве й разам вярнуцца ў Менск. Стакоўскі напісаў кароткае хаданіцтва савецкаму паўнамоцнаму прадстаўніку ў Польшчы і ўручыў паперу кіраўніку акругі. Пра абвестку ў заўтрашняй газэце не было гаворкі.

Сытуацыя пачынала выглядаць зусім ня сьмешнай.

Ўілабі тэрмінова папрасіў сустрэчы з упаўнаважаным і адправіўся на вуліцу Ўрыцкага. Новы ліст у Маскву быў пазбаўлены ўласьцівых для стылю кіраўніка акругі жартаў:

Тлумачэньне ўладаў што да публікацыі абвесткі не праліло дадатковага сьвятла на справу. Супрацоўнікі АРА дужа заклапочаныя, асабліва з

нагоды фразы пра «неляяльнасьць да Савецкай улады». У мінулым, пры любой сутычцы паміж мясцовым супрацоўнікам і прадстаўніком уладаў, апошні заўсёды выстаўляў абвінавачаньне ў неляяльнасьці да ўладаў проста з тае прычыны, што супрацоўнік выконваў нашыя інструкцыі, інструкцыі АРА з Масквы, і абараняў інтарэсы АРА.

Падчас размовы Стакоўскі паабяцаў, што асабіста будзе праводзіць чыстку ў АРА. Ўілабі паведамляў:

Стакоўскі – камуніст, але адначасова разумны й дальнабачны чалавек, які ня робіць дробных паскудзтваў, як практыкуюць шматлікія Добрыя Таварышы.

Добрыя таварышы, зь якімі даводзілася мець справу АРА, сустракаліся паўсюль. Напачатку лютага ў «Звезде» зьявілася малая нататка за вялікім подпісам «Управа крымінальнага вышуку». Назва «За працу» была ў іранічным двукосьсі:

Управай крымінальнага вышуку быў камандзіраваны як паняты пры выгрузцы мэдыкамэнтаў і шпітальнага рыштунку для мэдаддзелу АРА агент крымінальнага вышуку таварыш А. Пасьля заканчэньня працы загадчык складу даў невядомаму чыгуначніку, які прысутнічаў пры разгрузцы, кавалак мыла. Гэта не прасьлізнула міма ўвагі агента А. Такая назіральнасьць прыйшла

недаспадобы загадчыку, які стаў шаптацца са сваім памочнікам на замежнай мове й працягваў адначасна скоса паглядаць на агента.

У выніку таварышу А. таксама быў уручаны кавалак мыла. Загадчык складу, пісала газета, не патлумачыў прычыны такой шчодрасьці. Але агент А. застаўся нямытым. Мыла было прыкладзена да рапарту, управа крымінальнага вышуку паведамляла, што сродак гігіены перададзены ў аддзел сацыяльнага забесьпячэньня й папярэдзвала, што надалей такія падарункі будуць лічыцца рэчавымі доказамі для суду. Чытачы газэты такім чынам былі паінфармаваны пра чыстыя рукі супрацоўнікаў НКВД⁷¹ і ня надта чыстыя справы супрацоўнікаў АРА, якія перашэптваюцца на замежных мовах.

У АРА расказвалі гэтую гісторыю крыху іначай. Ўілабі пісаў:

Намеснік загадчыка складу падарыў прадстаўніку сакрэтнай службы кавалак мыла пасля таго, як апошні стаў прасіць наліць яму колькі «грамаў сьпірту, бо надта халодна тут стаяць». Супрацоўнік АРА параіў агенту «выкінуць гэтую дурную думку з галавы» й даў яму мыла, каб прамыць зьвіліны. Абураны адмовай і баючыся, што з АРА паведамяць начальству пра ягоныя захады, агент здаў мыла й склаў рапарт пра хабар. Аднак намесьнік загадчыка складу паведаміў пра

⁷¹ Народны камісарыят унутраных справаў БССР (НКУС).

інцыдэнт лекару акругі. Праз тры тыдні ў «Звезде» з'явіўся артыкул.

Нягледзячы на нязначнасьць выпадку, публікацыя закранала істотную праблему. АРА настойвала на поўным кантролі сваёй дапамогі аж да талеркі на сталае дзіцячага дому й паясы, уручанай непасрэдна адрасату — без пасярэдніцтва ўладаў. Улады глядзелі на гэта з падазрэньнем, ацэньвалі практыку АРА як неэфектыўную й нават падрыўную. Кожны, нават дробны, укол на адрас амэрыканцаў быў дарэчы.

Падыход АРА, у сваю чаргу, вымагаў адпаведнага штату — дзясяткаў людзей, якія забясьпечвалі прыём, разгрузку, складаваньне, фасоўку, выдачу й даставу грузаў, кантроль за выкарыстаньнем, вядзеньне ўліку й справаздачнасьці, фінансавыя разьлікі. Людзі на працы патраплялі розныя. І часам без дапамогі міліцыі было не абысьціся. Кіраўнік акругі некалькі разоў зьвяртаўся да Стакоўскага з просьбамі праз губвышук абараніць маёмасьць АРА:

Кужалеў, шафёр АРА, забраў з нашага гаража адзін з араўскіх грузавікоў без дазволу з майго боку й з боку загадчыка гаража. Калі так, гэта сур'ёзнае злачынства. Я прашу вас зьвярнуцца да Губвышуку й папрасіць правесці належнае расьсьледаваньне... і, калі Кужалеў сапраўды езьдзіў на грузавіку, арыштаваць яго й прыцягнуць да адказнасьці.

Адначасна прашу распарадзіцца, каб Губвышук

правёў расьсьледаваньне, хто засыпаў наждачны парашок у рухавік «Кадылака», што прывяло да сур'ёзнага пашкодваньня аўтамабіля.

Праз тыдзень Кужалеў быў звольнены.

Крымінальныя выпадкі, аднак, ня мелі нічога агульнага з палітычнай чысткай. Кіраўніцтва АРА пастаянна падкрэсьлівала сваю бесстароннасьць у падборы мясцовага пэрсаналу:

Выбіраючы нашых супрацоўнікаў, як і харчуючы расейскіх дзяцей, мы не пытаемся ні пра нацыянальнасьць, ні пра веравызнаньне, ні пра палітычныя погляды й спадзяёмся, што савецкія ўлады будуць ставіцца да іх гэтак сама.

Улады й прафсаюзы, аднак, мелі супрацьлеглую думку.

17 сакавіка Ўілабі перадалі тэлефанаграму з апарату ўпаўнаважанага Стакоўскага:

У панядзелак 19 сакавіка ў 11.30 раніцы прыступіць да сваёй працы Камісія па праверцы супрацоўнікаў у даверанай вам арганізацыі ў Менску. Просьба падрыхтаваць да пазначанага часу для мяне пайменныя сьпісы вашых супрацоўнікаў, якія працуюць як у канторы й мэдадзеле, гэтак і на складох і г.д.

Апроч Стакоўскага, тэлефанаграму падпісаў упаўнаважаны Цэнтральнай камісіі па праверцы й чыстцы нехта Конбранд. Але больш цікавай была прыпіска на арыгінале, якой Ўілабі ня

мог бачыць. Над тэкстам быў дадаткова выстаўлены грыф «Сакрэтна» і дададзены новы адрасат:

Копія ў ГПУ тав. Карэйва.

Копія важыла больш за арыгінал. Падчас кампаніі чысткі дэлегаты Ўсебеларускага з'езду саветаў паслалі спецыяльнае прывітаньне ГПУ, якое надрукавалі газэты:

Няхай сусьветная буржуазія, няхай сацыял-збяднікі ўсіх колераў і рангаў вас кляймаць званьнем забойцаў і вылюдкаў — для нас, працаўнікоў Савецкай Беларусі, вы лепшыя нашыя сыны, самыя аддадзеныя справе рэвалюцыі працаўнікі.

З гэтага часу кліны й іронія ў лістох Ўілабі зьнікаюць. Кіраўнік акругі прыняў рашэньне абараняць сваіх супрацоўнікаў і больш не зьвяртаўся ў Маскву па параду, а інфармаваў штаб-кватэру пра сваё рашэньне й патрабаваў адказу пра захады адміністрацыі АРА пры найгоршым разьвіцьці падзеяў:

Мы не зьбіраемся нікога звальняць толькі з тае прычыны, што супрацоўнік ня здаў палітычнага экзамену, і мы хацелі б ведаць, што Масква будзе рабіць, калі нашага супрацоўніка выключаць з прафсаюзу і ў гэты момант умяшаюцца ўлады й арыштуюць яго.

Як насамрэч адказвалі менскія супрацоўнікі АРА на пытаньні, якога колеру валасы мела Роза Люксэмбург і пад якім адрасам жыве грамадзянін Карл Маркс, застаецца невядомым і сёньня нават жыхарам менскіх вуліцаў, якія дагэтуль носяць імёны вечна жывога Карла Маркса й брунэткі Розы Люксэмбург.

Але частка супрацоўнікаў была ўнесена ў адмысловы сьпіс прафсаюзу. Менавіта гэтаму сьпісу будзе прысьвечаны ліст, які кіраўнік акругі Ўілабі напіша ў свой апошні дзень у Менску.